

Digitalizacija kulturne dediščine v dveh projektih programa Študentski inovativni projekti za družbeno korist

Katja Mihurko Poniž,* Narvika Bovcon,‡ Aneta Trajanov,†* Tina Smrekar:

* Fakulteta za humanistiko, Raziskovalni center za humanistiko; Univerza v Novi Gorici
Vipavska 13, 5000 Nova Gorica
katja.mihurko.poniz@ung.si

‡ Fakulteta za računalništvo in informatiko, Univerza v Ljubljani,
Večna pot 113, 1000 Ljubljana
narvika.bovcon@fri.uni-lj.si

† Poslovno-tehniška fakulteta, Univerza v Novi Gorici
Glavni trg 8, 5271 Vipava

¶ Odsek za tehnologije znanja, Institut Jozef Stefan
Jamova cesta 39, 1000 Ljubljana
aneta.trajanov@ijs.si

‡ Akademija umetnosti, Univerza v Novi Gorici
Vipavska 13, 5000 Nova Gorica
tina.smrekar@ung.si

Povzetek

Članek predstavi dva projekta digitalizacije in spletne predstavitve kulturne dediščine aleksandrink in različnih skupin žensk, ki so večinoma povezane s primorskim in notranjskim geografskim prostorom: v prvem primeru gre za bazo podatkov o aleksandrinkah, v drugem pa za digitalizirano pisemsko dediščino. Program Študentskih inovativnih projektov za družbeno korist je odlična platforma za pilotske projekte s področja digitalne humanistike, saj predvideva interdisciplinarno delovno skupino študentov in mentorjev ter v korist lokalne skupnosti usmerjene praktične rezultate projekta.

Two projects of digitizing the cultural heritage from the Student innovative projects for social benefit initiative

The paper presents two projects of digitizing the cultural heritage of alexandrinians and other groups of women from the Primorska and Notranjska regions. In the first project we have built an on-line data base with places and dates related to the life and travel of alexandrinians to Egypt, whereas in the second project we have prepared a web site with women's transcribed letters. Digital humanities projects can be successfully realized in the frameworks of the Student innovative projects for social benefit initiative: in an interdisciplinary team of students and mentors, with results that are relevant in the local community.

1. Uvod

V okolju, v katerem deluje Univerza v Novi Gorici, se nahaja bogata kulturna dediščina, povezana z zgodovino dejavnosti, vlog in razumevanja žensk, ki v veliki meri še ni bila obdelana, raziskana in ovrednotena. Zgodovina njihovega vsakdanjega življenja je bila dolgo zapostavljeno področje raziskovanja, zato so številni zgodovinski viri še neobdelani. Hkrati zahteva njihova obdelava t. i. množično zunanje izvajanje (*crowdsourcing*), ki v slovenskem prostoru še ni razvilo in uveljavilo vseh možnosti. Študentje lahko pomembno prispevajo k digitalizaciji in obdelavi tovrstnega gradiva, saj delno že imajo kompetence s področja obdelave pisnih virov, v tovrstnih projektih pa pridobijo še kompetence s področja digitalne humanistike (DH), ki so trenutno v študijskih programih prisotne v manjši meri ali pa sploh ne. Kot izjemo navedimo programe na Univerzi v Novi Gorici, kjer je ta predmet del študijev na vseh treh stopnjah, obstaja pa tudi samostojen interdisciplinarni magistrski študij Digitalna humanistika.¹

Problem, ki ga oba predstavljen projekta – digitalizaciji kulturne dediščine aleksandrink ter pisemske dediščine Primork in Notranjk – razrešujeta, je, kako s

sodobnimi pristopi s področja DH obdelati zgodovinske vire, da postanejo bolj dostopni za zainteresirano javnost in nadaljnje raziskave, kako se jim približati skozi kreativne in umetniške digitalne prakse ter kako jih posredovati v učnem procesu. S tem študente usposablamo za sodelovanje v interdisciplinarni skupini, ki združuje področja tehnike, humanistike, družboslovja, vizualnih komunikacij in umetnosti.

2. Digitalna humanistika v izobraževanju

V mednarodni DH skupnosti so izkušnje izvajanja vsebin s področja DH v študijskih programih spodbudile raziskave o DH v izobraževanju. Prvi premisleki o poučevanju računalništva v povezavi s humanistiko so se pojavili že v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja (Hirsch, 2012). Z razvojem raziskovalnih centrov, v katerih so se izoblikovale ideje za pedagoške programe, so vsebine s področja DH vse bolj prodirale v akademsko okolje. V zadnjem desetletju se je odvijalo nekaj odmevnih delavnic in prispevkov na temo pedagogike v DH: npr. *Teaching Literature and Language Online* (2009), *THATCamp Pedagogy* (2011), *Learning through Digital Media* (2011) (Hirsch, 2012). Najbolj odmevno delo s tega področja je verjetno zbornik *Digital Humanities*

¹<http://ung.si/dh>

Pedagogy (2012), ki je prvi večji projekt, ki premišluje DH v povezavi s konkretnimi pristopi poučevanja. V okviru panevropske mreže DARIAH.EU deluje delovna skupina #dariahTeach, ki zagotavlja in spodbuja ustvarjanje in razširjanje visokokakovostnih učnih gradiv za raziskovalce in študente, ki jih zanimajo digitalna humanistična orodja, metode in pristopi. Delovna skupina se osredotoča zlasti na: trajnost in nadaljnji razvoj platforme #dariahTeach, razvoj odprtih spletnih učnih gradiv, razvoj novih modelov za ocenjevanje in objavljane gradiv za poučevanje in usposabljanje, ter na dejavnosti, ki spodbujajo boljše razumevanje poučevanja DH prek disciplinskih, institucionalnih, jezikovnih in kulturnih meja (#dariahTeach, 2020).

Med odmevnejšimi zapisi o DH v izobraževanju je članek Ryana Cordella *How Not to Teach Digital Humanities* (2016). Avtor v njem opozarja na prepad med dojemanjem samega pojma "digitalno" med profesorji in študenti: medtem ko se prvim zdi povezava med "digitalnim" in "humanistiko" nekaj revolucionarnega, študenti samo besedo digitalno dojemajo kot tako rekoč nevtrarno. A medtem ko jim je vsakdanja uporaba raznih digitalnih orodij povsem domača, o samih orodjih ne vedo veliko in so nemalokrat zadržani do DH. Mnogi izmed njih želijo študirati humanistiko kot nasprotje tehnološkemu poudarku v ustroju družbe, v kateri živijo. Temeljno vprašanje je zato, kako nevsiljivo podati študentom vsebine, ki so jim blizu, a na nov način, ki ni že *a priori* odbijajoč. Cordell opozarja, da predmeti, pri katerih naj bi na poglobljen način razpravljali o pojmu DH na splošno, študentov običajno ne pritegnejo, nasprotno pa radi delajo projekte, v katerih razvijajo veščine, ki sodijo na področje DH, zato Cordell zagovarja vključitev DH v dodiplomske kurikule kot "naravni" del tega, kar literarni zgodovinarji počnejo: npr. večšino oddaljenega branja lahko poučujemo ob večšini natančnega branja. Pomembno je tudi lokalno osredotočeno razmišljanje, izvajanje in ustvarjanje DH, ki ni osmišljena samo na univerzalni ravni, temveč v akademskem okolju ustanove in regije, kjer jo razvijamo. Smiselno jo je povezati s poslanstvom ustanove in z lokalni knjižnicami, muzeji, raziskovalnimi centri ipd. Študentom je vseč, če lahko prispevajo s svojimi projekti k javnemu dobremu – s tem nenadajne prestopajo meje učilnice, kar jim omogoča tudi delo s knjižničarji in drugimi kolegi, s katerimi bi se sicer med študijem le bežno srečali (Cordell, 2016).

S podobnimi izzivi smo se srečali tudi pri obeh projektih, ki jih predstavljamo, zato menimo, da naše pozitivne izkušnje pri posredovanju pristopov s področja DH študentski projektni skupini lahko prispevajo k intenzivnejšemu vključevanju DH vsebin v visokošolske kurikule. Odločitev, da v projektih ustvarimo elektronski zbirki, je izšla tudi iz prepričanja, da so raziskave, ki so povezane z zgodovino žensk in še posebno z njihovimi korespondencami, vitalen del DH (Prim.: *Correspondance d'Isabelle de Charrière*,² *NEW Women Writers*,³ *Knjiženstvo – Theory and History of*

Women's Writing in Serbian until 1915,⁴ *WeChangEd Database*,⁵ *Reading Experience Database*,⁶ *Discovering American Women's History Online*⁷). Študentke in študentje so se z elektronskimi zbirkami, ki se navezujejo na tematike iz zgodovine žensk, seznanili v prvi fazi projekta in tako pridobili nova znanja s področja DH.

3. Prednosti lokalnih projektov in iniciativa SIPK

Prednosti lokalno zastavljenih projektov s področja digitalne humanistike je v slovenskem prostoru mogoče uresničevati s finančno podporo programa Študentski inovativni projekti za družbeno korist (ŠIPK, Javni štipendijski, razvojni, invalidski in preživninski sklad Republike Slovenije), ki povezuje visokošolske zavode z negospodarskimi organizacijami, predvsem društvi in zavodi (knjižnicami, muzeji, galerijami ...). V projektih sodelujejo študentje, visokošolski učitelji in strokovnjaki na projektnih področjih. Tako se razvijajo dobre prakse in inovativne oblike učenja za razvoj kompetenc in praktičnih izkušenj. Projekti se izvajajo v skupinah od 6 do 10 študentov pod vodstvom pedagoškega mentorja in strokovnega sodelavca iz lokalnega okolja in lahko trajajo od 3 do največ 5 mesecev. V okviru izbranih projektov študentje proučujejo različne inovativne rešitve za izzive negospodarskega in neprofitnega sektorja.

V članku želimo predstaviti dobro prakso izvajanja dveh študentskih projektov s področja DH, ki smo jih izvedli pod okriljem omenjenega programa na Univerzi v Novi Gorici v sodelovanju z različnimi akademskimi in neakademskimi partnerji spomladi leta 2018 in spomladi leta 2020.

4. Projekt Digitalizacija kulturne dediščine aleksandrinsk (2018)

4.1 Izvedba projekta

V projektu smo zbirali podatke o aleksandrinskah, ekonomskih migrantkah, ki so odhajale od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne pretežno iz spodnje Vipavske doline in tudi drugih krajev na delo v Egipt. Tam so večinoma opravljale delo gospodinjskih pomočnic, služabnic, varuš, kuharic, sobaric, spremljevalk bogatih dam in dojlj. Podatke smo zbrali iz strokovne literature, televizijskih oddaj, filmov in iz dokumentov, ki jih je zbralo Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrinsk Prvačina med obiskom v Egiptu (fotografije grobov aleksandrinsk) ter v arhivih na Dunaju in v Rimu. V teh dokumentih se nahajajo podatki o aleksandrinskah (odkod so odšle, kraj službovanja ipd.), ki jih je bilo najprej potrebno digitalizirati in urediti. Kot najbolj sistematično možnost urejanja smo prepoznali digitalno bazo podatkov, ki smo jo v okviru projekta postavili na spletni strežnik in vanjo vpisali podatke o 1788 aleksandrinskah. Fotografirali smo predmete iz muzejske zbirke društva, ki so bili v lasti aleksandrinsk, ter digitalizirali stare fotografije, ki jih hrani društvo. Tako

⁴<http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/en>

⁵<https://www.wechanged.ugent.be/wechanged-database>

⁶<https://www.open.ac.uk/Arts/reading/UK>

⁷<http://digital.mtsu.edu/cdm/landingpage/collection/women>

²<https://charriere.huygens.knaw.nl>

³<http://resources.huygens.knaw.nl/womenwriters>

smo ustvarili dve elektronski zbirki: zbirko podatkov o aleksandrinkah in zbirko fotografij.

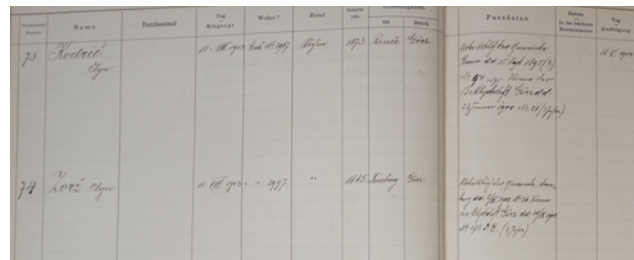
Digitalna baza je za javnost dostopna na spletnem naslovu <http://green.fri.uni-lj.si:1869>. Iz baze podatkov o aleksandrinkah je zaradi varovanja osebnih podatkov javnosti vidno le ime (prvi stolpec v bazi), druge podatke društvo posreduje, če je izkazan raziskovalni namen. Baza fotografij je v celoti dostopna. Podatkovna baza omogoča sistematično zbiranje in urejanje informacij o aleksandrinkah tudi po izteku projekta.

Na vstopni strani spletišča z bazo podatkov o aleksandrinkah je na kratko predstavljen pojem aleksandrinstva; k podrobnejši zgodovinski predstavitvi problema aleksandrinstva vodi gumb Zgodovina, ki uporabnika poveže s spletno stranjo Društva za raziskovanje kulturne dediščine aleksandrink, medtem ko do baze podatkov o aleksandrinkah, ki je osrednji del spletišča, vodi gumb Ogled arhiva. Na vstopni in na vseh podstranah najdemo ob desnem zgornjem robu zaslona navigacijsko vrstico s tremi povezavami: do baze podatkov o aleksandrinkah (povezava Baza imen, deluje enako kot gumb Ogled arhiva, ki pa je viden samo na vstopni strani), do baze fotografij (povezava Baza slik) in do podrobnejših informacij o projektu⁸ (O projektu).

Baza podatkov je predstavljena z razpredelnico, ki je oblikovana tako, da se prilagaja širini računalniškega zaslona. Ker je kategorij v razpredelnici veliko, je za ogled primeren večji zaslon. Spletišče je namenjeno raziskovanju s pregledovanjem velike zbirke podatkov, ki praviloma poteka na namiznem računalniku, zato prilagoditve prikaza na manjši zaslon pametnega telefona nismo posebej razvijali.

Kategorije, ki urejajo bazo zapisov, smo določili na podlagi zbranih podatkov iz različnih virov, ki niso imeli niti enotne oblike niti enotne vsebine. Podatki o aleksandrinkah (imena in priimki, poklici, ki so jih opravljale, datum rojstev in smrti, dan prihoda v Egipt in odhoda, kraj prihoda, cilj potovanja, sorodniki, delodajalci) so bili pridobljeni iz naslednjih virov: različni članki o aleksandrinkah, knjige o aleksandrinkah (Peter Zorn: *Aleksandrinke so prišle domov*, Dorica Makuc: *Aleksandrinke*, Daša Koprivec: *Aleksandrinke*, *Otroci aleksandrink*, Mirjam Milharčič Hladnik: *Krila migracij*), filmi in dokumentarni filmi (*Pisma iz Egipta*, *Aleksandrinke*, *Aleksandrija, ki odhaja*), knjige prihodov in odhodov avstro-ogrskih državljanov v Egipt (nem. Passprotokole – v kategoriji Vir v preglednici so označene s kratiko PP, letnice 1884–1895, 1896–1903, 1903–1905), mrliške knjige (označene so s kratiko MK, datum in kraj pokopa v Egiptu) in nagrobniki na pokopališčih v Kairu. Fotografije knjig prihodov in odhodov ter mrliških knjig nam je posredovalo Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink.

⁸ Projektna skupina: Vodja projekta: prof. dr. Katja Mihurko Poniž. Študentke in študentje: Vesna Bajc, Mija Horvat, Nika Kravos (Fakulteta za humanistiko, UNG), Saša Buti (Fakulteta za humanistične študije, UP), Manca Koren (Teološka fakulteta, UL), Blaž Stolar, Tiziano Biagi (Akademija umetnosti, UNG), Gregor Kerševan, Matej Kočevar (Fakulteta za računalništvo in informatiko, UL). Pedagoške mentorice: prof. dr. Katja Mihurko Poniž, izr. prof. dr. Narvika Bovcon, doc. mag. Tina Smrekar. Strokovna sodelavka in sodelavec: mag. Darinka Kozinc (Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink) in Rok Bavčar (Goriški muzej).

Slika 1. Primer vira.

Pri prepisovanju podatkov iz fotografiranih arhivskih dokumentov smo se srečali z dvema izzivoma: prvič, sistematično smo morali določiti kategorije za podatke, ki so bili v različnih virih zapisani na različne načine, in drugič, pravilno smo morali prepisati pogosto nečitljive, ročno in s starinsko pisavo napisane dokumente, ki so bili ponekod slabo ohranjeni in pogosto zapisani v tujem jeziku (običajno v nemškem ali italijanskem jeziku, kar je najbolj razvidno pri opredelitvi poklica aleksandrinke).

Urejanja in prepisovanja velikega števila dokumentov so se lotile študentke humanistike, ki so si dokumente iz več arhivov razdelile in hkrati vpisovale podatke v skupno preglednico v spletni storitvi Google Docs. S pomočjo skupne preglednice smo lažje nadzorovali in koordinirali delitev dela, saj so študentke že med vpisovanjem lahko prepoznale in preverile ponavljanje vnosov, ki so jih našle v različnih virih. Skupna preglednica je omogočila identifikacijo vseh kategorij podatkov iz različnih virov, na podlagi česar smo na sestanku študentov s pedagoškimi mentorji in strokovnimi sodelavci izluščili ključne kategorije, v katere smo v naslednjem koraku prerazporedili in ponekod združili podatke. To razpredelnico sta študenta računalništva pretvorila v končno datoteko Excel in nato v bazo MySQL. Študentke so vnose v nadaljevanju projekta urejale neposredno v uredniškem pogledu spletne strani in s tem pridobile tudi kompetence uporabe spletnega urejevalnika v sistemu za upravljanje z vsebinami WordPress.⁹

Študenta računalništva in informatike sta pri projektu v praksi uporabila in nadgradila svoje znanje spletnih tehnologij, postavila sta spletni strežnik na fakultetnem računalniku s pomočjo tehnologije Docker¹⁰ ter smiselno in oblikovalsko pregledno prilagodila temo iz programa WordPress za namene spletne predstavitve našega projekta (določila sta elemente vmesnika spletne strani, primerno razporeditev vsebine in navigacijo, izbrala ustrezne črkovne vrste in barvno paletu, uredila velikostne odnose med vsemi elementi za optimalen prikaz, odzivala sta se na pripombe in pobude sodelavcev humanistov kot uporabnikov podatkovne baze in strokovnjakov s področja projekta, nazadnje sta pripravila tudi omejeni pogled na podatke in dostop prek gesla za raziskovalce).

Ob ogledu prikaza razpredelnice Baza imen na spletni strani in ob testiranju uporabniške izkušnje smo opazili pomembno pomanjkljivost pri poimenovanju posameznih kategorij, ki so morale biti za uporabnika čim bolj jasne in razumljive, hkrati pa je omejena širina zaslona – in preglednost – narekovala zelo kratko poimenovanje vsake kategorije. V podatkih namreč nastopa mnogo datumov in krajev, ki jih je bilo treba ustrezno in jedrnato

⁹<http://wordpress.org>

¹⁰<http://docker.com>

poimenovati: rojstva, smrti, izdaje potnega lista, odhoda in vrnitve. Problem smo rešili z združevanjem kategorij v nadkategorije: datume in kraje smo v preglednici razporedili v smiselno zaporedje in jih postavili v sosesčino povezanih kategorij, saj se je sicer uporabnik lahko hitro zmedel med pregledovanjem obsežne razpredelnice.

The screenshot shows the 'Aleksandrinke' web application. At the top, there are tabs for 'Baza imen', 'Baza slik', and 'O projektu'. Below the tabs, there's a search bar with filters for 'ID' and 'vsebuje'. A message states 'Prikazanih je 1.788 zapisov, kjer'. Below this, there's a table with columns: 'OSEBA', 'POTNI LIST', 'ODHOD V ALEKSANDRIJO', 'VRNENJE IZ ALEKSANDRIJE', and 'DODATNO'. The table lists various individuals with their names, birth dates, and travel records. At the bottom, there's a pagination bar showing 'Stran 1 od 60'.

Slika 2. Baza imen.

Baza omogoča iskanje in filtriranje podatkov po vseh kategorijah. S pomočjo iskalnika nad razpredelnico najprej izberemo kategorijo, po kateri bomo iskali, potem določimo tip iskanja (npr. da/ne vsebuje, je/ni enako, je/ni večje/manjše, je/ni eden izmed ...) ter nazadnje, kaj iščemo oz. s čim primerjamo. Določimo lahko več iskalnih kriterijev hkrati.

S pomočjo logičnih ukazov filtra iskanja po kategoriji Cilj potovanja v bazi podatkov lahko poiščemo aleksandrinke: 1) ki so se vratile v domači kraj; 2) ki so ostale v Egiptu; 3) ki so se iz Egipta vratile v drug kraj. Možnosti iz ene kategorije lahko prikažemo v povezavi z možnostmi iz drugih kategorij, ko nastavimo dva pogoja s pomočjo filtrov – npr. Cilj potovanja prikažemo v povezavi z izbranim domačim krajem, letom vrnitve, poklicem, v odvisnosti od otrok in sorodnikov itd. –, in na podlagi rezultatov posamezne primerjave ponudimo razlage o povezavah kategorij. Na ta način je mogoče spoznati nekatere značilnosti življenja aleksandrinke v dokumentiranem zgodovinskem obdobju, ki v posameznih virih morda niso očitne, v okviru večje baze podatkov pa postanejo razvidne na ravni družbenega fenomena. S pomočjo vizualizacije povezovanja kategorij iz baze podatkov se razkrijejo vzorci v podatkih, ki so lahko osnova za nadaljnje interpretacije, saj predstavljajo utemeljene spodbude in smernice za iskanje in preverjanje družbeno-zgodovinskih vzrokov za izpričana dogajanja.

Datume smo v bazi zapisali s ločenimi kategorijami za dan, mesec in leto in s tem omogočili iskanje ne samo po času (letu) odhoda, ampak tudi po dnevih in mesecih, torej v katerih mesecih v letu so aleksandrinke najpogostejše odhajale (poletnih, zimskih, kot posledica drugih

kontekstualnih družbeno-političnih dogodkov ...), kdaj v mesecu (npr. na začetku, ob katerih dnevih, saj se odhodi ladij niso dogajali vsak dan).

Podatke o aleksandrinkah v spletni bazi lahko pretvorimo v CSV datoteko in na podlagi nje izdelamo vizualizacije razporeditev po kategorijah, kar načrtujemo v nadaljevanju projekta. Podatke bomo na ta način lahko pregledali in razporedili po npr.: 1) starosti, ko so odšle v Egipt; 2) starosti, ko so odšle iz Egipta; 3) kraju odhoda; 4) kraju rojstva; 5) kraju smrti; 6) po otrocih in sorodnikih; 7) po poklicu. Naštete kategorije lahko povežemo med seboj in ugotovimo, npr. katera je bila običajna starost pri odhodu v Egipt v določenem kraju, ali so odhajale pretežno ženske, ki so že imele otroke, ali ne, v katerem obdobju so odhajale za določeno delo, iz katerih krajev so prihajale izobražene ženske po poklicu učiteljice in iz katerih krajev so prihajale dobre kuharice ali šivilje.¹¹

V pogledu Baza slik si lahko ogledamo digitalizirane fotografije materialne kulturne dediščine aleksandrinke, tj. dokumentov, predmetov in historičnih fotografij oseb, ki jih hrani društvo. Spletna razstava gradiva deloma rešuje problem oddaljene dostopnosti in tudi pomanjkanja prostora za predstavitev muzejske zbirke v prostorih Društva.

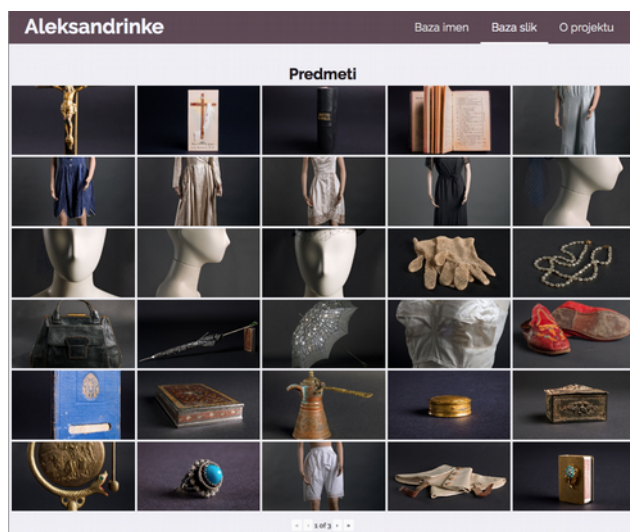
Študenta Digitalnih umetnosti in praks z Akademije umetnosti Univerze v Novi Gorici sta fotografirala materialno dediščino in zasnovala virtualno razstavo. Osnove studijske objektne fotografije, tako snemanja kot obdelave, sta spoznala na Akademiji na posebej prirejeni delavnici z mentorjem Lukom Deklevo, z delom na projektu pa sta pridobljena znanja še poglobila. Posebno pozornost sta posvetila specifikam fotografiranja muzejskih predmetov, ki so zaradi starosti zelo občutljivi. Pomemben pri ustvarjanju fotografskega izraza je bil dejanski stik s predmeti ob poznavanju njihove zgodovine,¹² saj je v detajlih predmetov materializiran marsikateri zgodovinski podatek, nenazadnje se v njih odraža tudi preplet svetov, v katerem so aleksandrinke živele – poleg večjezičnih dokumentov, kjer najdemo italijanščino, arabščino, francoščino itd. sta študenta bližnje fotografirala tudi našitka z blagovno znamko v klobuku in torbici (Paulette – Paris, Anna Staudinger).

Pri organizaciji fotografiranja smo se srečali z nekaj praktičnimi izzivi, npr. z organizacijo transporta dragocenih predmetov iz zbirke Društva in iz Goriškega muzeja v fotografski studio na Akademiji (fotografiranje na lokaciji namreč ni bilo dovolj kakovostno). Ker transport vseh predmetov ni bil mogoč, so pedagoška mentorica in strokovna sodelavca naredili ustrezen izbor predmetov. Izziv je bilo najti tudi pomožne predmete, npr. primerno lutko, na kateri bi lahko verodostojno obeležili klobuke, oblačila, čevlje, torbico ipd.

Študentke humanistike so fotografije aleksandrinke opremile s podatki. Pripravile so tudi spremljevalno besedilo za celotno spletišče.

¹¹Vizualizacije naštetega so bile narejene pri predmetu Osnove oblikovanja na Fakulteti za računalništvo in informatiko v letu 2020 v obliki interaktivne info grafike in digitalnega videa.

¹²Večina študentov je aleksandrinstvo spoznavala prvič, zato je bil zanje uvod v projekt najprej študij povezane literature, pisem in avdiovizualnih gradiv.

Slika 3. Baza slik – Predmeti.

Slika 4. Baza slik – dokument.

4.2 Družbena koristnost projekta

Serija projektov ŠIPK je namenjena vzpostavljanju povezav, ki imajo poleg študijskega poudarka ter povezovanja izobraževalne sfere z zaposlitvami s področja tudi namen izdelave rešitev in produktov, ki jih okolje in družba potrebuje. Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink je pridobilo digitalno bazo podatkov in digitalno bazo fotografij o aleksandrinkah, ki omogočata in spodbujata nadaljnje raziskave. Gradivo, ki je bilo do projekta samo zbrano, ne pa obdelano, je sedaj digitalizirano in dostopno na spletu v obliki, ki omogoča analizo in vizualizacijo podatkov za namene raziskav in seznanjanja različnih občinstev s fenomenom aleksandrinstva. Fotografije predmetov so pripravljene za nadaljnjo obdelavo tako v smislu virtualnih razstav kot informativnega ali promocijskega gradiva društva.

Fenomen aleksandrinstva je do neke mere še vedno aktualen problem skupnosti. S tem ko smo ga zajeli v spletno podatkovno bazo, smo ga naredili vidnejšega in bolj preglednega, omogočili smo dodatno refleksijo in raziskave posameznih usod, kar lahko obogati vedenje o problematiki migracij ne le v lokalnem-regionalnem, temveč tudi širšem prostoru, ki so ga zaznamovale in ga še zaznamujejo migracije.

5. Projekt Digitalizacija kulturne dediščine Primork in Notranjk (2020)

5.1 Izvedba projekta

Študentke in študentje so se v okviru drugega ŠIPK projekta,¹³ ki se ukvarja z digitalizacijo pisemske dediščine Primork in Notranjk, uvodoma seznanili z različnimi spletnimi zbirkami pisem: *COST akcija ISI310 - Reassembling the Republic of Letters, 1500-1800*,¹⁴ *The ePistolarium*,¹⁵ *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*,¹⁶ *Mapping the Republic of Letters*,¹⁷ *Letters 1916-1923*,¹⁸ *Visual Correspondence*,¹⁹ *Early Modern Letters Online*.²⁰ Tako so pridobili širši vpogled v načine, kako se tovrstne podatke zbira, shrani in na koncu tudi predstavi. Pri pregledu področja smo analizirali vmesnike spletnih baz pisem, kar nam je pomagalo pri snovanju spletnega vmesnika za našo bazo.

Študentke humanistike so prepisale in uredile pisma iz obsežne korespondence družine Kremenšek z Notranjskega (medsebojno dopisovanje različnih članov), pisma aleksandrinke Felicite Peric svojemu možu ter pisma Zofke Kveder Marici Nadlišek Bartol in Ivanu Cankarju (gre za pisma vodilne slovenske intelektualke tistega časa svojima kolegoma) in jih vnesle v elektronsko zbirko. Kot posebej zahtevna se je izkazala transkripcija pisem Felicite in Franca Perica, v kateri so določena mesta zaradi starosti težko berljiva, veliko pa je tudi izrazov, za razumevanje in pravilen prepis katerih sta študentki potrebovali pomoč strokovne mentorice iz Društva za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink. Pri vnašanju pisem so se soočile z različnimi problemi, kot so nove ključne besede, različna spola pošiljateljev ali naslovnikov – zato so v sodelovanju s študentom računalništva dodajale nove kategorije v zbirko.

Študent s kompetencami s področja računalništva s Poslovno tehniške fakultete je za shranjevanje digitaliziranih pisem in podatkov o njih pripravil podatkovno bazo s pomočjo prosto dostopnega orodja phpMyAdmin. Poleg prepisov pisem hranimo v bazi še podatke o pošiljatelju, kraju, datumu, naslovniku (prejemniku pisma), naslovu in ključnih besedah v pismu. Ključne besede smo določili na začetku projekta, a smo jih še dodajali, ko smo naleteli na določene tematike.

¹³Vodja projekta: prof. dr. Katja Mihurko Poniž. Pedagoški mentorji: prof. dr. Stane Granda (Fakulteta za humanistiko, UNG), prof. dr. Katja Mihurko Poniž, doc. mag. Tina Smrekar, doc. dr. Aneta Trajanov. Strokovna sodelavca: dr. Megi Rožič (Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink) in Borut Koloini (Goriški muzej). Študentke in študenta: Vinka Kovačević, Maja Orel, Lara Vončina (Fakulteta za humanistiko, UNG), Domen Vinko, Anja Paternoster (Akademija umetnosti, UNG), Oliver Angelov (Poslovno-tehniška fakulteta, UNG), Tjaša Moškon (Teološka fakulteta, UL), Lučka Majcenovič, Ina Poteko, Pia Rednak (Filozofska fakulteta, UL).

¹⁴<http://www.republicofletters.net/index.php/about/>

¹⁵<http://ckcc.huygens.knaw.nl/epistolarium/>

¹⁶<https://ernie.uva.nl>

¹⁷<http://republicofletters.stanford.edu/>

¹⁸<http://letters1916.maynoothuniversity.ie>

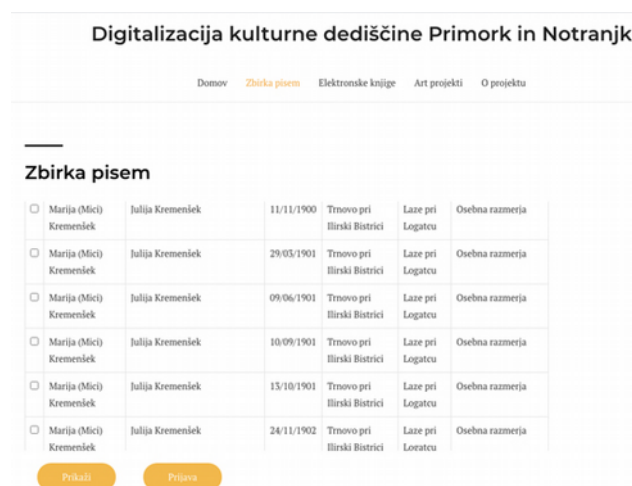
¹⁹<http://letters.niallcoleary.ie/index.php>

²⁰http://emlo-portal.bodleian.ox.ac.uk/collections/?page_id=907#context

Do baze uporabniki dostopajo prek spletišča projekta, ki ga je študent razvil z orodjem WordPress. Odločili smo se, da je vsebina pisem v celoti vidna, nekatere kategorije pa niso (npr. spol pošiljatelja/pošiljateljice, ki je razviden iz imena). S prijavo je mogoče vstaviti pismo, dodati pripombo (sliko pisma) in vnesti podatke v naslednja polja, ki smo jih skupaj določili na začetku projekta po preučitvi podobnih elektronskih zbirk: Pošiljatelj/Pošiljateljica, Prejemnik/Prejemnica, Poslano iz, Poslano v, Spol pošiljatelja/pošiljateljice, Spol prejemnika/prejemnice, Ključne besede in Vir. Ključne besede in spol v obeh kategorijah izbiramo iz spustnega menija. Spletna stran je postavljena na univerzitetnem spletnem strežniku <http://sipk-pisma.ung.si/> in omogoča tako dostop do že naloženih vsebin projekta kot tudi vnašanje novih digitaliziranih pisem.

Slika 5. Spletišče projekta *Digitalizacija kulturne dediščine Primork in Notranjk*

Slika 6. Baza digitaliziranih pisem.

Del obravnavanega pisemskega korpusa, tj. korespondenca družine Kremenšek, je bil obdelan v obliki elektronske knjige z orodjem Pressbooks,²¹ medtem ko

²¹ <http://pressbooks.com>

korespondenca Felicite in Franca Perica ni bila obdelana s tem orodjem, saj je bil prepis dolgotrajen zaradi slabe kvalitete ohranjenih pisem in številnih težko čitljivih mest, tako da je transkripcija predstavljala večino ur, ki sta jih študentki imeli na projektu. Orodje Pressbooks smo izbrali, ker omogoča oblikovati knjigo, kar je za študentke in študente humanistike pomembna kompetenca, ki so jo v projektu tudi pridobile. Pri tem smo se soočili s težavo, da je kazalo naslovov v angleščini in tega ni mogoče spremeniti. Zato je študentka kazalo naredila posebej in ga nato dodala v pdf datoteko. Oblikovanje e-pub izdaje bi zahtevalo dodatno delo, za katero nam je v projektu zmanjkalo časa, prav tako bi bilo potrebno še delo na knjigi, do katere je mogoče dostopati neposredno na spletu. Ker načrtujemo nadgradnjo izdaje knjige o korespondenci družine Kremenšek z opombami in dodatnimi strokovnimi besedili, smo se odločili, da več časa namenimo urejanju korespondence, tako da smo na koncu projekta imeli zaključeni elektronski knjigi v pdf obliki. Na spletišču jima je namenjen poseben zavihek.

Slika 7. Stran iz elektronske knjige korespondence družine Kremenšek.

Inovativen dodatek v projektu, prav tako dostopen na spletišču projekta, sta dve umetniški interpretaciji arhivskega gradiva v povezavi s humanistično znanstvenoraziskovalno prakso, ki sta ju ustvarila študenta Digitalnih umetnosti in praks.

Študentka Anja Paternoster je ustvarila avtorsko delo *Ivankin dnevnik*, v katerem je na podlagi pisem družine Kremenšek sestavila kolaže iz lastnega in arhivskega vizualnega gradiva (ilustracije, fotografije) ter jih z odlomki iz pisem povezala v smiselno celoto v obliki knjige, tako v fizični kot tudi v elektronski obliki.

Po uvodnem študiju povezanih avdiovizualnih gradiv in literature je Anja Paternoster pregledala obe korespondenci, ki sta bili del projekta, ter se odločila, da bo obravnavala eno korespondenco in iz tega ustvarila umetniško knjigo. Zanimala sta jo predvsem kontekst in

emocionalna plat, ki jo je moč razbrati iz pisem. Preko različnih vizualnih tehnik se je nato poglobila tako v vsebino pisem kot v kontekst časa in prostora, v katerih so bila pisma pisana. Večinoma je najprej izbrala del pisma, na katerega je nato ustvarila vizualno delo. Poleg nekaj arhivskih fotografij in samih pisem je risala in slikala analogno (barvice, čopič, praskanke) in digitalno (s pomočjo različnih programskih orodij), uporabila tudi lastne avtorske fotografije ter nato različne tehnike med seboj tudi digitalno kombinirala in kolažirala. V programu Adobe InDesign je vizualna dela nato združila še s tekstom. Študentka se je odločila za rabo raznoterih tipografij. Kot jukstapozicijo lastne sodobnosti je avtorica vključila fotografsko-slikarski avtoportret na koncu knjige. Publikacijo je izvozila v pdf formatu, v katerem je dostopna na spletni strani projekta.

Slika 8. Ivankin dnevnik

Študent Domen Vinko se je teme sprva nameraval lotiti kot fotograf, a je bil z avtorjo izrednih razmer ob koronavirusni krizi primoran spremeniti fokus projekta. Svoje zanimanje je usmeril v samo dejanje pisanja pisem in komunikacije prek njih. Uporabil je digitalizirana pisma družine Kremenšek in s pomočjo algoritmov umetne

inteligence ustvaril program, ki na njihovi podlagi generira nova pisma. Uporabil je jezik Python ter JQuery za branje teksta iz datotek. Veliko se je ukvarjal tudi z oblikovanjem izpisa pogovora umetnih inteligenc: odločil se je za videz, ki je podoben starejšemu računalniškemu terminalu. Raziskoval je, kako bi generirana pisma povezal med seboj, da bi bila odgovori drug na drugega. Njegova prvotna ideja je bila, da se pisma generirajo v živo, postopoma, in bi lahko bila odgovor na prejšnje pismo. Vendar to ni bilo mogoče zaradi omejitve univerzitetnega strežnika, kjer gostuje spletna stran projekta. Odločil se je, da generira večjo količino pisem v naprej in jih analizira glede na ključne besede. Po teh ključnih besedah se lahko pisma razvrstijo v red, kjer delujejo kot odgovori drug na drugega. Poskusi pogovorov umetnih inteligenc se pojavljajo vedno znova oz. so ves čas v teku: npr. v Laboratoriju kreativnih strojev (Creative Machines Lab) na Univerzi Cornell v ZDA (2011),²² v podjetju Facebook, kjer različne umetne inteligence učijo pogajanja (2017),²³ ali pa globoko učenje za predvidevanje tekstov v stari Grščini na poškodovanih kamenih dekretih (2019).²⁴ Poskus študenta drugega letnika umetniške akademije seveda nikoli ni imel namena preboja v komuniciranju umetnih inteligenc, je pa gotovo pomenil zanimiv pristop z vidika vsebine, ki jo umetna inteligenca dobi v t. i. fazi urjenja. Algoritmu je namreč podal zbirko digitaliziranih pisem s konca 19. stoletja, vse generirane vsebine in jezik pa izhajajo iz tega, kar je bilo algoritmu podano. Gledalcu prinaša projekt nek drugačen pogled na to, kar je bilo (v času, ko je bila pisana originalna korespondenca) ter deloma tudi drugačen pogled na principe, preko katerih bodo našo sodobnost morda videli v prihodnosti, ko bodo soočeni s koščki naše realnosti, ki jo bodo morali razumeti, transkribirati, sestaviti.

Slika 9. Pisma umetne inteligence.

Domen Vinko je naredil tudi predstavitveni video projekta. Delo na predstavitvenem videu je, drugače kot delo na umetniških projektih, kjer sta imela študenta več svobode, potekalo bolj po principu (umetniške) storitve,

²²<https://www.youtube.com/watch?v=WnzIbyTZsQY>

²³<https://engineering.fb.com/ml-applications/deal-or-no-deal-training-ai-bots-to-negotiate/>

²⁴<https://arxiv.org/abs/1910.06262>

torej v odnosu naročnik – izvajalec. Za študenta je bilo to eno prvih srečanj z (deloma) zunanjim naročnikom, kjer je bilo potrebno v digitalni obliki na koncizen način čim boljše predstaviti projekt, upoštevati večje število danih parametrov in vsebin, jih kreativno in privlačno interpretirati ter nato slediti še nekaj iteracijam popravkov. Študent je moral pri tem razumeti in zaobjeti celoto projekta, ki je sicer morda ne bi. Iz obstoječega materiala je nato pridobil, izvilkel oz. mestoma kreiral posamezne vizualno zanimive dele, jim dodal ozadja ter jih preko vključitve animacij in primerne glasbene podlage združil v kratko 40-sekundno avdiovizualno delo, ki uravnoteženo predstavlja vse dele projekta.

5.2 Družbena koristnost projekta

Študenti so za projekt ustvarili podatkovno bazo z bogatim korpusom ženskih pism (skupno 475 pism), dve elektronski knjigi, didaktično gradivo in umetniške izdelke, ki povezujejo umetnost z znanstvenimi raziskavami v hibridne tvorbe, upoštevajoč digitalne komunikacijske tehnologije. Da bi bili rezultati projekta čim boljše predstavljeni in vključeni v življenje v širšem regionalnem okolju Univerze v Novi Gorici, je študentka pedagoškega programa Slovenistike iz obdelanega gradiva pripravila interaktivno didaktično gradivo. Projekt je bil že ob začetku predstavljen v medijih, tudi končna predstavitev korespondence Felicite in Franca Peric je imela velik odmev.²⁵

Na ta način smo ohranili in širšemu krogu zainteresirane strokovne in nestrokovne javnosti približali življenja žensk, kakor se razkrivajo skozi njihove lastne artikulacije. Pričevanja o vsakdanjem življenju žensk tako v ruralnem kot urbanem okolju so študentom predstavila nove tematike ter načine življenja in mišljenja, zaradi česar bodo v svojem nadaljnjem poklicnem življenju bolj pozorni in dovzetni za dosežke prezrtih družbenih skupin, ki imajo vedno svoje posebnosti. Ob obdelavi gradiva so študenti pridobili kompetence s področja DH, umetniških praks in pedagogike ter razširili svoje vedenje o zgodovini žensk iz primorskega in notranjskega prostora.

Spletišče s pismi omogoča dodajanje novih pism in ima potencial, da postane digitalni arhiv kulturne dediščine tako vsakdanjega življenja kot tudi življenja pomembnih Slovencev in Slovencev, katerih pisma se bodo dodajala na spletišče.

6. Zaključek

V članku opisana projekta preizkušata metode poučevanja DH z dveh zornih kotov, prvi v reduciranim in oddaljenem pogledu na družboslovne podatke, drugi v poglubljenem pogledu na humanistične zgodovinske dokumente. Pri prvem projektu, *Digitalizacija kulturne dediščine aleksandrink*, so študenti in študentke sodelovali pri izdelavi digitalne zbirke podatkov o aleksandrinkah, ki je omogočila statistične raziskave nekaterih vidikov življenja aleksandrink. Ta izkušnja je spodbudila premislek o tem, ali je mogoče digitalizacijo razširiti in vključiti nove oblike arhivskega gradiva in kaj to prinese v zasnovi novega študentskega projekta. Drugi projekt,

Digitalizacija kulturne dediščine Primork in Notranjk, se tako problematike, deloma tudi aleksandrink, loteva z nasprotnega konca: namesto redukcije njihovega življenja na nekaj kategorij podatkov, ki jih zajema baza, slednji prinaša digitalizirana pisma Primork in Notranjk, ki razkrivajo njihove kompleksne in individualne življenjske usode – te pa so osrednje zanimanje klasičnih humanističnih pristopov in niso reduktibilne na nekaj statističnih posplošitev. Zbirka pism ne omogoča le vizualizacije metapodatkov, temveč tudi lingvistične analize korespondenc, saj je pisma mogoče raziskovati tudi kot korpus (četudi zaenkrat še zelo majhen). Z določitvijo ključnih besed, ki zadevajo različna področja, je pisma mogoče selekcionirati in raziskovati glede na različne topike in fenomene, kar odpira nove raziskave.

Oba projekta sta študentom in študentkam približala področje digitalne humanistike, ki je skoraj vsem med njimi bilo do tedaj povsem neznano. Ker je bila sestava skupine interdisciplinarna, so pridobili nove izkušnje sodelovanja in komuniciranja raziskovalne problematike s kolegi in kolegicami, ki ne obvladajo terminologije in metodologije novih področij. Prav tako je bila tovrstna komunikacija izziv za mentorice in mentorje, saj je bilo potrebno delo študentov in študentk ves čas pozorno spremljati in jih usmerjati. Izkušnje iz prvega projekta so bile pomemben dejavnik pri prijavi in izvedbi drugega. S stališča digitalizacije gradiva je bilo smiselno vključiti več študentk oz. študentov s področja humanistike, vendar je to pomenilo, da je elektronska zbirka bolj preprosta, kot je bila pri prvem projektu, kjer sta sodelovala dva študenta računalništva. Če bi projekt ponovno prijavljali, bi v projektno skupino vključili študenta druge stopnje, ki bi imel več kompetenc s področja računalništva in bi zastavljene naloge hitreje in lažje opravil.

Številni projekti DH so povezani z zbiranjem podatkov, ki jih raziskovalci in raziskovalke v okviru svojih znanstvenih izzivov ne morejo sami izpeljati. Morda tudi zato v slovenskem prostoru kar zadeva digitalizacijo korespondenc nismo v koraku z mednarodno DH skupnostjo. S prispevkom smo želele posredovati primere dobre prakse posredovanja DH znanj in veščin študentom in študentkam izven kurikulumu, z namenom, da bi jih navdušile za DH, saj je za našo skupnost pomembno, da mladi vanjo aktivno vstopajo.

7. Literatura

- Ryan Cordell. 2016. How Not to Teach Digital Humanities. V: M. K. Gold, L. F. Klein, ur., *Debates in Digital Humanities* 2016.
- Brett D. Hirsch. 2012. </Parentheses>: Digital Humanities and the Place of Pedagogy. V: B. D. Hirsch, ur., *Digital Humanities Pedagogy: Practices, Principles and Politics*, str. 3–30. Open Book Publishers.
- #dariah Teach. <https://www.dariah.eu/activities/working-groups/dariahteach/>
- Spletišče *Aleksandrink*. <http://green.fri.uni-lj.si:1869>
- Spletišče *Digitalizacija kulturne dediščine Primork in Notranjk*. <http://sipk-pisma.ung.si/>

²⁵<http://sipk-pisma.ung.si/o-projektu/>